

6. Maslow A. H. A theory of metamotivation: the biological rooting of the value-life / A. H. Maslow // Journal of Humanistic Psychology. – 1967. – Vol. 7 (2). – С. 93–127.

Стаття надійшла 14.09.2015 року

УДК 371.134:811.161.2(07)

Валентина Коваль
(Умань, Україна)

РОЛЬ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ- ФІЛОЛОГІВ

У статті проаналізовано специфіку формування професійної компетентності студентів-філологів на основі добору активних методів навчально-пізнавальної діяльності. Розглянуто можливості застосування активних методів навчання у ході підготовки студентів-філологів до майбутньої професійної діяльності, а саме: метод проблемного навчання, проектів, мозкової атаки, евристичний метод, аналіз педагогічних ситуацій.

Ключові слова: метод, проблемна лекція, прес-конференція, метод проблемного навчання, ситуативні вправи, проекція, дискусія, диспут.

Коваль В. Роль активных методов обучения в формировании профессиональной компетентности будущих учителей-филологов.

В статье проанализировано особенности формирования профессиональной компетентности студентов-филологов на основе отбора активных методов учебно-познавательной деятельности. Рассмотрены возможности применения активных методов учебы в ходе подготовки студентов-филологов к будущей профессиональной деятельности, а именно: метод проблемной учебы, проектов, мозговой атаки, эвристический метод, анализ педагогических ситуаций.

Ключевые слова: метод, проблемная лекция, пресс-конференция, метод проблемного учения, ситуативные упражнения, проекция, дискусия.

Koval V. The role of active methods of training in formation of professional competence of future teachers of philology.

In this article analyzes features of the formation professional competence of students-philologists on the basis of selection of active methods of learning and cognitive activity. The author describes active methods of teaching in the process of preparing students of philology to future professional activity, namely problem-based learning method, projects, brainstorming, heuristic method, analysis of teaching situations.

Keywords: method, problem lecture, press conference, problem-based learning method, situational exercises, projection, discussion.

Постановка проблеми. Процес формування професійної компетентності майбутніх учителів здійснюється шляхом послідовного моделювання в навчальній діяльності цілісного змісту, форм і умов професійної діяльності фахівців за допомогою методів навчання, які проектують зміст професійної діяльності. Для подальшого дослідження варто обрати активні методи

формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів, які дозволяють студентам виступати в ролі авторів, творців, підвищують рівень практичного оволодіння лінгвістичним матеріалом, формують навички самостійної діяльності, надають заняттям лінгвістичного циклу нестандартності, роблять їх творчими та ефективними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням активних методів навчання А. Алексюк, С. Вітвицька, В. Нищета, Е. Палихата, Л. Столяренко, А. Фурман. Проблема активних методів тісно пов'язана з системою навчання діалогічного мовлення. У своєму дослідженні Е. Палихата визначає різноманітність методів навчання українського усного діалогічного мовлення, що зумовлюється такими методичними етапами:

- ⇒ презентація мовно-мовленнєвого матеріалу;
- ⇒ проведення тренувань у процесі продукування діалогічних реплік чи діалогічних єдностей;
- ⇒ використання засвоєного матеріалу в процесі діалогічного спілкування [3, с. 180–181].

Особливої уваги, на думку дослідниці, заслуговує метод діалогу, що використовується з метою організації розмови двох осіб, які бажають висловитися для досягнення поставленої мети, одного або двох співрозмовників одночасно. Під час діалогування можна використовувати прийоми семантизації нових лексичних одиниць, прийоми опанування нового матеріалу про діалог, прийоми закріплення набутих знань, умінь і навичок та розвитку мовленнєвих умінь у ситуаціях спілкування. Цьому методу властиві прийоми опрацювання граматичних форм, добір формул мовленнєвого етикету, відбір паралінгвістичних засобів, правил поведінки, урахування ситуації спілкування [3, с. 186–187]. Проте нині немає узагальненого наукового трактування проблеми добору активних методів у процесі формування професійної компетентності саме майбутніх учителів-словесників.

Мета статті – проаналізувати специфіку формування професійної компетентності студентів-філологів на основі добору активних методів навчально-пізнавальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У практиці мовної освіти перевага активних методів полягає в тому, що вони зорієнтовані на синхронний розвиток основних навчально-предметних навичок (усного і писемного мовлення, читання, аудіювання, граматичних, інтонаційних та ін.) у процесі дидактичного спілкування. Водночас мовний матеріал подається в контексті реальної, емоційно-забарвленої ситуації, яка сприяє швидкому й міцному запам'ятовуванню тематичного матеріалу з мови. Для реалізації цих методів характерна співпраця суб'єктів навчання – робота в парах, групах тощо.

Загалом методи формування професійної компетентності передбачають способи, спрямовані на розвиток знань і творчих умінь застосовувати ефективні стратегії і тактики в різних ситуаціях спілкування, серед яких можна виокремити: уміння викликати слухацький і читацький інтерес до сказаного студентом як мовцем; володіти вправністю мовного перекодування інформації, орієнтуватися в ситуації спілкування, встановлювати контакт зі

співрозмовником, підтримувати розмову, культурно вести дискусію, комунікативно виправдано добирати вербальні й невербальні засоби мовленнєвого спілкування; уміння змінювати власні стратегії мовного впливу, комунікативну поведінку залежно від комунікативної ситуації та ін. Відповідні методи дають змогу реалізувати потребу студентів у спілкуванні, підвищують мотивацію до вивчення фахових дисциплін, збагачують соціально-комунікативний досвід, формують готовність до виконання різних комунікативних ролей у процесі активної життєдіяльності.

На заняттях лінгвістичного циклу пропонуємо використовувати такі активні методи: проблемну лекцію, лекцію – прес-конференцію, евристичну бесіду, дискусію, діалог, дебати, «мікрофон», «незакінчені речення», «мозковий штурм», відкритий форум, семінар, ділову гру, аналіз ситуації, тренінг, портфоліо, педагогічне проектування тощо.

Розглянемо можливості застосування активних методів навчання в ході підготовки студентів-філологів до майбутньої професійної діяльності.

Найефективнішим на заняттях з української мови вважається метод проблемного навчання, завдяки якому студенти не отримують знання в готовому вигляді, а здобувають їх у процесі систематичного вирішення навчальних завдань, у результаті самостійних розумових зусиль, мобілізації раніше набутих знань, а також порівняння й узагальнення. Для конструювання проблемних завдань слід використовувати різні способи добору відповідного мовного матеріалу. Це може бути введення до тексту паралельних форм для висловлювання думки, знаходження, наприклад, найвідповіднішої граматичної або лексичної форми:

1. Користуючись етимологічним словником та словником іншомовних слів, з'ясуйте, які з поданих слів є засвоєними з інших мов, а які виникли в українській мові на основі іншомовних слів за допомогою словотворчих засобів.

2. Зробіть аналіз лексичного складу поданого тексту: виділіть загальноновживані слова, історизми й архаїзми (вжиті з метою стилізації під старовину), авторські неологізми.

3. Запишіть синонімічні ряди. З'ясуйте, до яких груп вони належать. Доберіть спільний для кожного синонімічного ряду синонім. Якщо не можна, то поясніть чому.

4. Перепишіть речення, розкриваючи дужки. Запишіть іменники, що стоять у дужках, у потрібній формі відмінка і числа.

5. Складіть словосполучення з поданими словами. З'ясуйте морфологічні ознаки прикметників: які граматичні значення виражають їхні закінчення; чим зумовлюються граматичні значення прикметників.

Проблемні завдання сприяють активізації мислення студентів, що допомагає зняти психологічний бар'єр, сприяє загальному розвитку інтелектуальних здібностей майбутніх фахівців.

Щоб сформувати творче мислення студента, важливо сприяти становленню його як дослідника; варто навчити аналізувати, співставляти лінгводидактичні поняття з поняттями суміжних дисциплін (педагогіки,

лінгвістики, психології, психолінгвістики тощо), визначати їх структуру й обсяг, самостійно формулювати визначення. Продуктивну мотивацію учіння студента, що зумовлюється проблемними ситуаціями, характеризують такі елементи мислення, як: нестандартність відповідей, оригінальність висновків, відчуття проблеми, швидкість і доцільність мовленнєвих дій, здатність виявляти нові аспекти об'єкта дослідження, генерувати нові гіпотези, ідеї; економічність і гнучкість мислення; уміння класифікувати, узагальнювати, синтезувати й трансформувати попередній досвід для одержання нових знань; критичність і самостійність думки, стійкість і глибина знань.

Як стверджують А. Алексюк, І. Лернер, О. Морозов, Д. Чернилевський та ін., евристичний метод сприяє поетапному й поступовому входженню студентів в атмосферу самостійного пошуку й розв'язанню окремих проблемних питань. Цей метод варто використовувати лише тоді, коли викладач має можливість опертися на раніше набуті знання або особистий досвід студентів. Він є особливо доцільним під час роботи над загальнодидактичними, психолого-методичними та іншими поняттями, запозиченими лінгводидактикою із суміжних дисциплін. Реалізується цей метод найчастіше у процесі постановки проблемних питань, які спонукають студентів до активного мислення, викликають зацікавленість у вивченні професійної лексики. Наприклад, «У чому полягає різниця між факультативом і спецкурсом з української мови в школі?», «Що спільного мають творчі перекази й твори?», «Яке значення має робота з розвитку зв'язного мовлення в школі та ВНЗ?», «У чому відмінність роботи над культурою усного й писемного мовлення студентів у процесі всіх видів навчальних занять з мови і літератури?», «Охарактеризуйте роль тексту у формуванні мовної та мовленнєвої компетенції студентів-філологів», «Чи можна стверджувати, що перекази і твори є своєрідною підготовчою ланкою до самостійних творчих робіт? Обґрунтуйте свою відповідь посиланнями на відповідні методичні джерела», «Поміркуйте, чому спецкурси та факультативні заняття з української мови впроваджуються у профільне навчання».

Метод проблемного викладу передбачає вирішення таких завдань: включення у зміст навчального матеріалу нових фактів, що не можна пояснити наявними знаннями; наведення суперечливих суджень про один і той же факт чи явище лінгводидактики (наприклад, різні погляди на розуміння методу й прийому, проблема типології уроків у лінгводидактиці); зіставлення й протиставлення лінгводидактичних понять, схожих за формою, але різних за змістом (наприклад, при опрацюванні термінів мовна компетенція і комунікативна компетенція).

На думку А. Алексюка, цей метод учить студента бачити проблему, формулювати предмет пошуку; відокремлювати відоме від невідомого; висувати гіпотезу або складати план розв'язання проблеми, шукати самостійні докази; перевіряти правильність дій та одержаного результату, робити власні висновки, а отже, сприяє глибшому засвоєнню професійної лексики [1, с. 461].

Одним із продуктивних видів діяльності у процесі розвитку ключових компетентностей є виконання ситуативних вправ. В. Стативка визначає варіанти ситуативних завдань: 1) після колективного обговорення

запропонованої комунікативної ситуації лідер групи презентує повну відповідь відповідно до заданих критеріїв, його відповідь оцінюється в балах; участь інших членів міні-групи оцінюється тільки вербально; 2) кожен член групи дає власний завершений варіант відповіді, всі відповіді оцінюються за відповідними критеріями; 3) кожен учасник гри формує колективну відповідь; 4) кожна з 2-х (3-х) міні-груп репрезентує свою відповідь.

Перевіряються вміння:

- проявляти певний рівень знань теми вправи; дотримуватися теми вправи; спиратися на власний соціальний досвід;
- складати висловлювання відповідно до запропонованої мовленнєвої ситуації та мети висловлювання;
- знати і використовувати пропозиції для складання власного висловлювання з урахуванням формул мовленнєвого етикету;
- аргументувати викладені тези, розуміти різні точки зору з цієї проблеми;
- дотримуватися правил спілкування та норм літературної мови.

Такий моніторинг дозволяє встановити реальну картину сформованості певних умінь кожного з них, а також реалізувати індивідуальний підхід до корекції умінь кожного студента, спроектувати індивідуальну траєкторію розвитку особистості, змодельовати диференційований педагогічний супровід розвитку [4, с. 175–213].

Пропонована система вправ-ситуацій поряд з іншими вправами (імітаційні, конструктивні, трансформаційні, комбіновані) сприяє розвитку ключових компетентностей студентів. Подібні вправи підвищують інтерес студентів до оволодіння мовними нормами та нормами спілкування, сприяють діагностиці, мотивують корекцію мовленнєвих умінь та оволодіння знаннями.

Наступним методом формування професійної компетентності є проекція навчальної діяльності студентів як поетапної самостійної роботи, спрямованої на вирішення проблемних ситуацій в умовах групового діалогічного спілкування за участю викладача.

Самостійна, групова робота студентів над проблемно поданим змістом відбувається в системі науково-дослідницької роботи: у проектній діяльності, у ході практики, написання курсової, кваліфікаційної роботи. За цих умов реалізується навчально-професійна діяльність, у якій контекст змісту навчання ніби зливається з професійною діяльністю. Беручи участь у наукових дослідженнях, студенти, з одного боку, залишаються в позиції тих, хто навчається, а з іншого – у творчій позиції – реально створюються нові для них умови. Ця діяльність мотивує студентів до самостійного пошуку знань. Поєднання пізнавального інтересу й позитивної мотивації, характерне для контекстного навчання, забезпечує трансформацію пізнавальних мотивів у професійні, що веде до поступового перетворення навчальної діяльності в реальну предметну діяльність.

Метод проектів завжди орієнтувався на самостійну роботу – індивідуальну, парну, групову, яку студенти виконують протягом певного відрізка часу. Цей метод обмежено поєднується з груповим підходом до

навчання. Метод проектів завжди допускає вирішення якоїсь проблеми, що передбачає інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, технології, творчості. Робота за методом проектів передбачає не тільки усвідомлення певної проблеми, а й процес її розкриття, вирішення, що включає чітке планування дій, проектування задуму чи гіпотези вирішення проблеми, чіткий розподіл ролей, тобто завдань для кожного учасника проекту за умови тісної взаємодії. Результати виконання проектів мають бути «відчутними», предметними, готовими до застосування. Їх можна представити у вигляді відеофільму, альбому, альманаху, збірки творів, колажу, газети, наукової роботи.

Таким чином, основними вимогами до використання методу проектів є: наявність актуальної проблеми, вирішення якої вимагає інтегрованого знання, експериментального пошуку; практична, теоретична, пізнавальна цінність передбачуваних результатів; самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність студентів; визначення кінцевих цілей спільних або індивідуальних проектів; визначення базових знань з різних галузей, необхідних для роботи над проектом; структурування змістовної частини проекту із зазначенням поетапних результатів.

Професійному засвоєнню студентами-філологами лінгводидактичної лексики сприяє проведення навчальних дискусій, диспутів (їх якість визначили А. Алексюк, О. Морозов, Д. Чернилевський), що передбачають організацію викладачем тематично спрямованої суперечки. Надзвичайно важливо навчити студентів вільно, свідомо оперувати в дискусії науковими поняттями й термінами, узагальнювати матеріал, формулювати гіпотезу. У процесі дискусії «відбувається ділове спілкування, спрямоване на те, щоб переконати співрозмовника у правильності своєї позиції і схилити його до співпраці; відбувається діалог на професійному рівні, зіткнення різних думок і позицій, взаємна критика гіпотез і пропозицій, їх обґрунтування і зміцнення, що веде до формування нових знань та уявлень; це сприяє набуттю комунікативного досвіду вирішення професійних завдань» [2, с. 27].

Метод мозкової атаки спонукає студентів до колективного розв'язання сформульованої викладачем самостійно або зі студентами лінгводидактичної проблеми шляхом генерації ідей, а не аналізу та обговорення запропонованих викладачем чи студентами рішень. Принцип цього методу – повна відсутність критики, заохочення ідей, рівноправність учасників, велика кількість різноманітних рішень протягом невеликого проміжку часу для подальшого їх обговорення та оцінювання. Цей метод доцільно використовувати для вирішення недостатньо розроблених питань лінгводидактики (нові методи і прийоми у викладанні мови в школі, класифікація диктантів, вправ тощо).

На заняттях із практичного курсу української мови студенти виконують різні завдання, мета яких сформувати в них адекватну самооцінку. Одним із видів таких завдань може бути аналіз конкретних педагогічних ситуацій, що спонукає студентів зробити вибір, висловити власну думку.

У результаті аналізу педагогічних ситуацій майбутні вчителі оволодівають знаннями аналізу, прогнозування, проектування, процесом самопізнання й

осмислення педагогічної діяльності, професійної компетентності, виявляють свої внутрішні ресурси, шукають шляхи подолання труднощів і протиріч, які виникають.

З метою формування адекватної самооцінки в майбутніх учителів на практичних заняттях з методики викладання української мови пропонується здійснювати відеоспостереження за навчальною педагогічною діяльністю студентів, під час якого робиться відеозапис підготовлених студентами фрагментів уроків на задану тему, знятих у ситуаціях імітування. Потім відеозапис стає предметом групового обговорення в лабораторії. Запис на відео робить можливим повторюване самоспостереження з витримкою в часі, що дозволяє групі студентів разом аналізувати одну й ту ж педагогічну ситуацію, отримувати цінний документальний матеріал для спостереження за процесом навчання і компетенціями, які можна перевірити, що, безумовно, є чималою перевагою для закріплення зв'язку між теорією та практикою.

Висновки. Отже, проблема застосування у навчальному процесі активних методів навчання не нова, однак у педагогіці дотепер немає єдиної науково обґрунтованої теорії активних методів навчання. Застосування активних методів навчання на практиці призводить до зростання сформованості ключових компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Курмашова Н. Дискусія і диспут як засоби формування професійних вмінь / Н. Курмашова // Вища школа. – 2007. – № 1. – С. 26–32.
3. Палихата Е. Я. Система навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / Палихата Елеонора Ярославівна. – Тернопіль, 2004. – 416 с.
4. Стативка В. И. Взаимосвязанное обучение умениям речевой деятельности : монография / Валентина Ивановна Стативка. – Сумы : Редакционно-издательский отдел СумГПУ им. А. С. Макаренко, 2004. – 332 с.

Стаття надійшла 13.09.2015 року

УДК 37.03+811(07)

*Лідія Мамчур, Ірина Кучеренко
(Умань, Україна)*

КОМПЕТЕНТНІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ МОВНОЇ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті обґрунтовано актуальність і значущість розвитку ключових компетентностей особистості в системі загальної освіти в Україні. Схарактеризовано поняття «життєва компетентність», «уміння вчитися», «комунікативна компетентність». З'ясовано сутність комунікативної компетентності як стрижневої в